

पाराशरीय राजयोगको अध्ययन र विश्लेषण

अम्बरराज ढकाल *

सार

महर्षि पराशरले उपदेश गरेको फलितज्योतिषको पाराशरीय होराशास्त्रमा जातकको जन्मकुण्डलीमा रहेका राजयोगका लक्षणहरू पाइन्छन् । यस लेखमा फलितज्योतिषको पाराशरीय होराशास्त्रको मतअनुसार कुण्डलीमा राजयोगको विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ । जन्मकुण्डलीमा अवस्थित विभिन्न भावहरू मेषादि १२ राशिहरू र सूर्यादि नवग्रहहरूको संयोगबाट राजयोग निर्माण हुन्छ । ज्योतिषशास्त्रका तीन शाखा सिद्धान्त, संहिता र होरामध्ये संहिता र होरालाई आधुनिक सन्दर्भमा फलितज्योतिष भनिन्छ । फलितज्योतिषमा पाराशरीय होराशास्त्र अनुसार कुण्डलीको सबैभन्दा उत्कृष्ट योग राजयोग हो । पूर्वीय दर्शनशास्त्र र ज्योतिषशास्त्रमा राजयोगको विशद चर्चा गरिएको पाइन्छ । पराशरको होराशास्त्रमा उल्लेख गरिएका राजयोगका लक्षण वा परिभाषा स्वरूप र फलको विश्लेषणमा यो लेख केन्द्रित हुनेछ । पराशरका मतमा कुण्डलीका केन्द्र र त्रिकोणको परस्पर सम्बन्धबाट राजयोगको निर्माण हुन्छ । केन्द्र र त्रिकोण नै राजयोगकारक भाव हुन् । यसमा लग्नको मुख्य भूमिका हुन्छ । लग्नेश दशमेश र नवमेशको सम्बन्धबाट विशिष्ट राजयोग बन्दछ भन्ने मत पराशरको होराशास्त्रमा पाइन्छ । यसबाट ज्योतिषशास्त्रमा पराशरको मत कुण्डलीमा परीक्षण गरी त्यो सत्यको नजिक छ भन्नेकुरा पुष्टि गरिएको छ ।

शब्दकुञ्जी

होराशास्त्र, जातक, कुण्डली, केन्द्र, त्रिकोण, योग, योगसम्बन्ध, राजयोग, भाव, भावेश,

१. विषय परिचय

फलित ज्योतिषका विभिन्न सिद्धान्तहरूमा पाराशरीय मतलाई सर्वमान्य र प्रामाणिक मानिन्छ । महर्षि पराशरको सिद्धान्तलाई पाराशरीय होराशास्त्र भनिन्छ । फलित ज्योतिषको एउटा उपशाखाका रूपमा होराशास्त्रलाई लिइएको पाइन्छ । वेदका षडङ्गमध्ये नेत्रको रूपमा स्थित ज्योतिषशास्त्र पूर्वीय वाङ्मयको प्राचिन विज्ञान हो । सिद्धान्त संहिता र होराका भेदले ज्योतिषशास्त्रलाई स्कन्धत्रयात्मक मानिएको छ । (बृहत् संहिता १/९) सिद्धान्त ज्योतिष ग्रहगणितसँग सम्बन्धित रहेको छ । संहिता र होरा फलित ज्योतिषका रूपमा चिनिन्छन् । होरालाई जातकशास्त्र पनि भनिएको छ । फलित ज्योतिषमा पाराशरीय होराशास्त्रको प्रामाणिकता सर्वोपरि मान्य छ । ज्योतिष फलादेशका लागि पाराशरीय मत निर्णायक मानिन्छ । ज्योतिषशास्त्रका प्रवर्तक अष्टादश आर्ष आचार्यहरूमध्ये पराशर एक हुन् । त्यसैले कलौ पाराशरी स्मृतिः भन्ने लोकोक्ति ज्योतिष वाङ्मयमा रहेको पाइन्छ । फलित ज्योतिषका परवर्ति निबन्धकारहरूले पराशर निर्मित सिद्धान्तलाई विशेष मान्यता दिएका छन् । कुण्डलीका विभिन्न योगहरूको विश्लेषण गर्नका लागि पाराशरीय नियम अत्यन्त प्रभावकारी मानिन्छ । यस आलेखमा पाराशरीय सिद्धान्तका आधारमा राजयोगको अध्ययन र विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

* सहायकः प्राध्यापकः ने.सं.वि.पिण्डेश्वर विद्यापीठ, धरान ।

२. शोध समस्या, उद्देश्य र विधि

पाराशरीय होराशास्त्रमा राजयोगका लक्षण के कस्ता छन् ? कुण्डलीमा ग्रहहरूले कसरी राजयोग निर्माण गर्छन् , राजयोगको परिभाषा पराशरले कसरी दिएका छन् ? कुण्डलीमा राजयोगको विश्लेषण कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने जिज्ञासाहरूमा यस लेखको समस्या केन्द्रित रहेको छ ।

मानवको प्रत्यक्ष जीवनमा पाराशरीय राजयोगको परीक्षण गर्नु यस लेखको मुख्य उद्देश्य हो । पाराशरीय होराशास्त्रमा भएका राजयोगका लक्षणहरूलाई अनुशीलन गरी राजयोगकारक भाव लग्न र ग्रहहरूको कारकत्व पहिचान गर्नु यस लेखको अर्को उद्देश्य हो । जातकको कुण्डलीमा प्राप्त राजयोगलाई विश्लेषण, परीक्षण र सत्यापन गर्ने उद्देश्यमा यो लेख केन्द्रित हुनेछ । यसका लागि निगमनात्मक विधिको उपयोग गरिएको छ । राजयोगको अध्ययनमा पाराशरीय होराशास्त्रका नियमहरूलाई सैद्धान्तिक आधार मानिएको छ भने यहाँ स्वोच्च ग्रहका आधारमा नभएर केन्द्रत्रिकोणका आधारमा राजयोगको अध्ययन र विश्लेषण सीमित गरिएको छ ।

३. महर्षि पराशर र उनको होराशास्त्र

पराश्रुणाति पापानीति पराशर : अर्थात् पराशर भन्नाले सम्पूर्ण पाप र तापलाई नष्ट गर्ने महर्षिलाई बुझिन्छ । पुराणहरूमा उल्लेख भए अनुसार महर्षि पराशर महात्मा वसिष्ठका पौत्र, ऋषिशक्तिका पुत्र, कृष्णद्वैपायन वेदव्यासका पिता तथा शुक्रदेवजीका पितामह हुन् । पराशरको यो वंशपरम्परा अत्यन्त समृद्ध तथा भक्तिज्ञान एवम् योगले सम्पन्न थियो (खेमका ई.सं. २०१४: पृ.६९) । पराशरको समय ईसाको पाँचौ शताब्दी भन्दा अघि मानिएको (शास्त्री: २०१२ पृ.९१/९२) पाईन्छ । घटराज भट्टराईको अनुसार पराशर पुत्र व्यासको जन्मस्थल पञ्चगण्डकीको सङ्गमस्थल दलौनीमा पर्दछ । सेती र काली गण्डकीको बीचमा रहेको द्वीपमा वेदव्यासको जन्मशिलामा पराशर ऋषिको आश्रम रहेको अनुमान गरिएको छ । पराशर गुफा पनि त्यहीँ छ । व्यासमाता मत्स्यगन्धाको छाब्दी पराह कुण्ड (पराशर कुण्ड) छ । पराशर ऋषिले पराशर स्मृति पनि यसै ठाउँमा रहेको अनुमान (नेपाल २०५५, पृ. ४८) गरिएको छ । त्यसकारण पराशरलाई नेपाली भूमीका ज्योतिष ग्रन्थ रचना गर्ने नेपाली ज्योतिष महर्षि मान्न सकिन्छ ।

पराशर ज्योतिषशास्त्रका प्रवर्तक उपदेष्टा आचार्य हुन् । ज्योतिषका प्रचिन ग्रन्थ नारदसंहिता, कश्यपसंहिता र पराशर संहिता सबैमा ज्योतिषशास्त्रका आभिभावकहरूको जहा जहा नाम उल्लेख गरिएको छ ती सबैमा पराशरको नाम ज्योतिषशास्त्र प्रवर्तक आर्चका रूपमा सम्मानित छ । महर्षि पराशर लोककल्याणकारी दैवज्ञ, कालतत्त्वका ज्ञाता, त्रिकालज्ञ, महान्योगी, पुराणविद्याका आचार्य, स्मृतिकार, महान् धर्मशास्त्री, तत्त्ववेत्ता, कृषि विज्ञ महर्षि (खेमका ई.सं. २०१४ पृ. ६९) थिए भन्ने उल्लेख पाइन्छ । पराशरको नाम जोडिएर अएका बृहत्पाराशरहोशास्त्र, मध्यपाराशरी र लघुपाराशरी पाराशरकृत होराशास्त्रसम्बद्ध ग्रन्थहरू हुन् । यी ग्रन्थहरू हाल विभिन्न पाठभेद सहित उपलब्ध देखिन्छन् । यी सबै ग्रन्थहरू स्वयं महर्षि पराशरले रचना गरेका भने होइनन् । गुरुशिष्य परम्पराका माध्यमबाट उनको गुरुकुलका शिष्यहरूले यसलाई सङ्कलन गरेका हुन् । यस कुरा स्वीकार गर्दै स्वयं उनले भनेका छन्-

वयं पारशरीं होरामनुसृत्य यथामति

उडुवाय प्रदीपाख्यं कुर्मो दैवविदां मुदे ।

अर्थात् हामी आफ्नो बुद्धि अनुसार पाराशरीय होराशास्त्रलाई अनुशरण गर्दै दैवविदहरूको प्रसन्नताका लागि उडुवाय प्रदीप नामको ग्रन्थ बनाउँछौं ।

क) बृहत् पाराशर होराशास्त्र

बृहत्पाराशर होराशास्त्र फलित ज्योतिष विषयको उपजीव्य, प्रौढ र विशेषोपयोगी ग्रन्थ हो । होरा र जातक सम्बद्ध परवर्ति सबै ग्रन्थहरूमा यसको प्रभाव परेको पाइन्छ । अर्ष ग्रन्थ भएर पनि यो आजसम्म सर्व सुलभ रूपमा उपलब्ध छ तर यसका पाठभेदहरू भने रहेका पाइन्छन् । विभिन्न ठाउँबाट प्रकाशित भिन्न भिन्न संस्करणहरूमा परस्पर विरोधि धारणासमेत रहेका देखिन्छन् । यसका संस्कृत र हिन्दी भाषामा प्रशस्त टीकाहरू लेखिएका पाइन्छन् भने नेपालीमा चाहिँ यसको टीका लेखिएको पाइएको छैन ।

बृहत्पाराशर होराशास्त्र सय अध्याय परिमाण भएको शताध्यायी ग्रन्थ हो । यसमा महर्षि पराशरले मैत्रेयलाई ज्योतिषशास्त्रको उपदेश दिएका छन् । मङ्गलाचरणमा सूर्यको वन्दना गरिएको छ । वेदको नयनका रूपमा मलाई पितामह ब्रह्माजीबाट प्राप्त भएको र त्यही उपदेश म तपाईंलाई सुनाउँछु भनी उनले मैत्रेयलाई भनेका छन् । यसपछि ग्रन्थमा होरा र जातक सम्बन्धी विशद वर्णन गरिएको पाइन्छ । यहाँ यी विषयसहित विभिन्न प्रकारका राजयोग र धनप्राप्तियोगको पनि वर्णन गरिएको पाइन्छ ।

ख) मध्यपाराशरी

मध्यपाराशरी लघु आकारको पाराशरी होराशास्त्रको सार संक्षेप जस्तो देखिन्छ । बृहत् र लघु पाराशरी नामक ग्रन्थ देखेर कसैले मध्यपाराशरी नामक ग्रन्थ तयार गरे, लेखे तर उनले आफूलाई न त लेखक नत सङ्कलक, सम्पादक नै भनेर चिनाउने साहस गरे । त्यसैले आफ्नो नाम गोपनीय नै बनाए । मध्यपाराशरीका हाल प्राप्त संस्करणहरूमा पाठभेद, पुनरुक्ति र अशुद्धि पनि पाइएका छन् तापनि यसमा पाराशरको सिद्धान्तले पूर्णतः निरन्तरता पाएको छ । यो सामूहिक सङ्कलन चाहिँ होइन किन भने यसको मङ्गलाचरणमा लेखकले -अथाऽपरं प्रवक्ष्यामि राजयोगादि सम्भवम् मा प्रवक्ष्यामि एकवचन क्रियापद प्रयोग गरिएको हुनाले कुनै एक दैवज्ञले सङ्कलन वा लेखन गरेको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

मध्यपाराशरीमा संज्ञाध्याय, राजयोगाध्याय, धनयोगाध्याय, दरिद्रयोगाध्याय, दशाफलाध्याय, अन्तर्दशाफलाध्याय, कारकदशाफलाध्याय, विंशोत्तरीदशाफलाध्याय, र भावविचाराध्याय गरी नौ अध्याय रहेका छन् । संज्ञा अध्यायमा पाराशर मुनिलाई नमस्कार गर्दै उनको होराशास्त्रलाई अवलोकन गरेर शास्त्र अनुसार नक्षत्रदशामार्गको सारतवलाई बनाउँछु भनिएको छ । यसबाट पनि पाराशरीय गुरुकुल पराम्पराबाट यस ग्रन्थको रचना गरिएको स्पष्ट हुन आउँछ । यस ग्रन्थमा योग र दशाफलका अतिरिक्त राजयोगाध्यायको (दोस्रो अध्याय) विशेष महत्व रहेको देखिन्छ । ग्रह, भावेश र भावहरूको परस्पर सम्बन्धले विभिन्न योगहरूको उत्पत्ति हुने नियमहरूको उल्लेख पाराशरीय होराशास्त्रमा पाइन्छ ।

ग) लघु पाराशरी

लघु पाराशरीको अर्को नाम उडुवाय प्रदीप हो । महर्षि पराशरका गुरुकुलमा रहेका उनका शिष्य प्रशिष्य परम्परामा यस लघु ग्रन्थको सङ्कलन सामूहिक रूपमा भएको बुझिन्छ । यस ग्रन्थको वस्तुनिर्देशात्मक मङ्गलाचरणमा भनिएको छ -

वयं पाराशरीं होरामनुसृत्य यथामति ।

उडुदाय प्रदीपाख्यं कुर्मो दैवविदां मुदे ॥ (लघुपाराशरी १/२)

अर्थात् हामी आफ्नो बुद्धिले भ्याएसम्म पाराशरीय होराशास्त्रको अनुशरण गर्दै दैवविद् ज्योतिषीहरूको प्रसन्नताका लागि उडुदाय प्रदीप नामक ग्रन्थ बनाउँछौं । यहाँ उडु भनेको नक्षत्र र दाय भनेको आयु हो र उडुदाय प्रदीप ग्रन्थनामले नै नक्षत्रको आयु सम्बन्धी विषय प्रकाशित गर्ने ग्रन्थ उडुदाय प्रदीप अर्थात् लघु पाराशरी हो भन्ने स्पष्ट हुन्छ । यसमा संज्ञाध्याय, फलनिर्णयाध्याय, योगाध्याय, मारकनिर्णयाध्याय (आयु), दशाफलाध्याय, र मिश्रकाध्याय गरी जम्मा ६ अध्याय रहेका छन् । यसमा विशेष गरी केन्द्रत्रिकोणाधिपतिको परस्पर सम्बन्धमा हुने योग, मारक ग्रहको निर्णय र नक्षत्र दशाफल महत्त्वपूर्ण रहेका छन् । मिश्रकाध्यायको अन्तिम दुई कारिकामा राजयोगको लक्षण बताइएको छ ।

४. पाराशरीय होराशास्त्रमा राजयोग

महर्षि पराशर प्रणीत ज्योतिष फलादेशको नियामक सिद्धान्तलाई पारशर होराशास्त्र भनिन्छ । फलित ज्योतिषमा उनको मत अत्यन्त उपयोगी मानिएको छ । सबै महर्षिहरूले कलियुगमा पराशरकै मत अनुसार कर्म गर्न 'कलौ पाराशरी स्मृतिः' भनेर उल्लेख गरेका छन् । ज्योतिष तत्त्ववेत्ता दैवज्ञहरूले पनि आ-आफ्नो अनुभव अनुसार 'नक्षत्रासु कलौ युगे' भनेर कलियुगमा पारशर प्रणीत नक्षत्रायुर्दाय अनुसार प्राणीका जीवनको शुभाशुभ फल प्राप्त हुने विचार प्रकट गरेका छन् । राजयोगका विषयमा पनि पाराशरीय मत बढी प्रभावकारी र सत्य सावित भएका पाइन्छन् । ग्रहहरूको स्थानभेदले, दृष्टिभेदले, राशिभेदले राजयोगादि फल जातकका लागि सम्भव हुन्छन् भनिएको छ ।

अथापरं प्रवक्ष्यामि राजयोगादिसम्भवम् ।

ग्रहाणां स्थानभेदेन राशिदृष्टिवशात् फलम् ॥

४.१ राजयोगकारक भाव र भावेशको विश्लेषण

पाराशरीय होराशास्त्रमा केन्द्र र त्रिकोणलाई राजयोगका प्रमुख कारक भाव मानिएको छ । ती भावको शुभाशुभत्व पहिचान गरी शुभफलदायी र पापफलदायी भाव तथा ग्रहको परस्पर सम्बन्धबाट राजयोग विश्लेषण गर्न सकिन्छ भन्ने मत पाराशरीय होरामा पाइन्छ । अत्यन्त गूढरहस्ययुक्त अर्थ भएका पाराशरीय होराका कारिकाहरूमा भाव र भावेशको शुभाशुभत्व विश्लेषण गरिएको छ । ती कारिकाको आशयलाई निम्न बुँदामा उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- क. सबै त्रिकोण (१,५,९) अधिपतिहरू शुभफलदायक र योगकारक हुन्छन् ।
(सर्वे त्रिकोण नेतारो ग्रहा : शुभफलप्रदा :)
- ख. त्रिषडायेश (३,६,११) स्थानका मालिक ग्रहहरू सदैव पापफलदायी हुन्छन् ।
(पतयस्त्रिषडायानां यदि पापफलप्रदा :)
- ग. केन्द्रका अधिपति (लग्न बाहेक ४,७,१० का मालिक) विपरित फलदायक हुन्छन् ।
(न दिशान्ति शुभं नृणां सौम्या : केन्द्रधिपा यदि ।)
नैसर्गिक शुभग्रह पापफलदायी र नैसर्गिक पापग्रह शुभफलदायी हुन्छन् ।

घ. लगनबाट द्वितीय - द्वितीयेश र व्यय- व्ययेशले स्थानान्तरको साहचर्य सम्बन्धबाट मात्र फल दिन सक्षम हुन्छन् । ती दुवै स्थानका स्वामी स्वतन्त्र फल दिन सक्षम हुँदैनन् । अन्य भाव र ग्रहको परस्पर सम्बन्ध अनुसार मात्र फल दिन सक्षम हुन्छन् ।

ड. अष्टमेश शुभफलदायक हुँदैन तर लग्नेशत्व प्राप्त छ भने त्यो त्रिकोणेश र केन्द्रेशपनि हुनाले शुभफलदायी र योगकारक हुन्छ ।

(भाग्यव्ययाधिपत्येन रन्ध्रेशो न शुभप्रद ।

स एव शुभसन्धाता लग्नाधिसोऽपि चेत स्वयम्)

च. राहु र केतुलाई तमोग्रह भनी जुनजुन भावमा बसेका छन् र जुन जुन भावेशसँग युक्त छन् ती ती भाव र भावेश अनुसारको शुभ वा पाप फलदायी हुन्छन् भनिएको छ ।

(यद्यद्भावगतौ वापि यद्यद्भावेशं संयुतौ ।

तत्तत्फलानि प्रबलौ प्रदिशेतां तमो ग्रहौ)

छ. केन्द्र (१,४,७,१०) त्रिकोण (१,५,९) र त्रिषडाय (३,६,११) भावका स्वामी ग्रह उत्तरोत्तर बलवान् हुन्छन् । पहिलो भन्दा दोस्रो र दोस्रो भन्दा तेस्रो केन्द्रेश, त्रिकोणेश र त्रिषडायेश बलशाली र योगकारक हुन्छन् ।

यसरी पराशरीय होरा शास्त्रले कुण्डलीका भाव र भावेशबाट राजयोगको प्रभावकारिता विश्लेषण गर्न खोजेको बुझिन्छ । राजयोगमा केन्द्र र त्रिकोणको परस्पर सम्बन्ध बढी प्रभावकारी हुन्छ । तर, यति सबै भएर पनि केन्द्र त्रिकोणका केही दोष रहेका हुन्छन् ।

४.१.१ केन्द्र त्रिकोणका दोष

केन्द्र त्रिकोणका मालिक दोषयुक्त भएपनि परस्पर सम्बन्धले मात्र पनि ती दुवै स्वयम् बलवान् हुन्छन् र योगकारक बन्छन् ।

केन्द्रत्रिकोण नेतारौदोषयुक्तावपि स्वयम् ।

सम्बन्धमात्रादूवलिनौ भवेतां योगकारकौ (लघुपाराशरी -२/२) ।

यसबाट केन्द्र त्रिकोणका दोष बताइए पनि दोष के के हुन् पराशरले उल्लेख गरेको भेटिँदैन । अन्यशास्त्रबाट ती दोष खोज्नुपर्छ ।

क) केन्द्र-केन्द्रेश दोष

सामान्यतः नीच राशि, अस्तङ्गत ग्रह, शत्रुराशि, शत्रुनवांश, पापकर्तरी कुरग्रह, बाल, बृद्ध हुँदा सबै भाव र भावेश दोषी हुन्छन् । केन्द्र र केन्द्रेश दोषी हुने निम्न आधार पाराशरीय मतमा रहेका छन् -

१. केन्द्रमा शुभग्रह विपरीत फल दिने हुनाले स्वयम् दोषी हुन्छन् ।

२. केन्द्रेश त्रिषडयाधिपति र अष्टमेश भए दोषी हुन्छ ।

३. केन्द्र केन्द्रेशको परस्पर सम्बन्ध त्रिषडयाधिपति र अष्टमेशसँग छ भने दोषी हुन्छ ।

४. स्वयं पाप केन्द्रेश ३,६,११,८ भावको स्वामी भएमा दोषी हुन्छ

५. नीच, शत्रुक्षेत्र, पापकर्तरी आदि भए दोषी हुन्छ ।

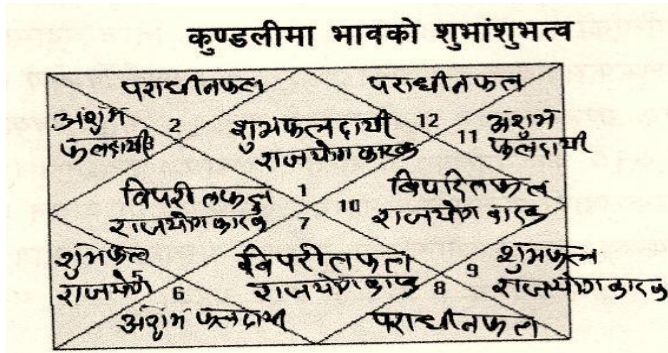
ख) त्रिकोण- त्रिकोणेश दोष

पराशरीय होरामा त्रिकोणलाई सबैभन्दा उत्तम स्थान मानिएको देखिन्छ । यसका दोष कमै मात्र छन् :
 १. नीच, शत्रुक्षेत्र, शत्रुनवांश, अस्तङ्गत, क्रूरग्रह, पापकर्तरी, बाद र बृद्ध भए त्रिकोण त्रिकोणेश दोषी हुन्छन् ।

२. त्रिकोणेश त्रिषडायेस वा अष्टमेश हुँदा दोषी हुन्छ ।

यसरी केन्द्र र त्रिकोणका केही दोष देखिए तापनि तिनीहरूको परस्पर सम्बन्धबाट शुभयोगकारक फल प्राप्त हुने कुरा (मिश्र : २०१०, पृ.५२) बताइएको पाइन्छ ।

कुण्डली

४.२ राजयोगकारक ग्रह

पराशरीय होराशास्त्रमा ग्रहको नैसर्गिक भावकारक - लक्षण बताइएको छ । सूर्यादि ग्रहलाई ब्राह्मणदि वर्गमा विभाजन गरिएको छ । गुरु - शुक्र ब्राह्मण, सूर्य मंगल क्षत्रीय, चन्द्र बुधवैश्य, शनि शुद्र तथा राहुकेतु अन्त्यज (विप्रौ देवेज्य भृमुजौ क्षत्रियौ रविभूमिजौ । वैश्यौ निशाकार बुधौ शनि : शूद्रस्तमोन्त्यजौ : ॥ (मध्यपराशरी -६/२)) जातिका नैसर्गिक कारक मानिएको छ । तयसैगरी कुण्डलीमा लगनदेखि द्वादश भावका कारक ग्रह क्रमशः १-सूर्य, २- गुरु, ३- भौम, ४- चन्द्र, ५- गुरु, ६-शुक्र, ७- चन्द्र, ८- शनि, ९- गुरु, १०- चन्द्र, ११- शुक्र, १२-शनि मानिएको छ । यी मध्ये राजयोगकारक भाव केन्द्र (१-४-७-१०) का कारकग्रह सूर्य र चन्द्रमा हुन् भने त्रिकोण (१-५-९) का कारकग्रह सूर्य र बृहस्पति हुन् । यस आधारमा चन्द्र, सूर्य र बृहस्पति नैसर्गिक राजयोगकारक ग्रह मानिन्छन् । यसैगरी सूर्य र चन्द्रमालाई राजा वा राज्यकारक, मंगललाई नायक नेता र सेनापति वा रक्षाधिकारी, बुधलाई युवराज वा राजकुमार, गुरुशुक्रलाई मन्त्री र सचिव पक्षीय राजकर्मचारी (...अथ राजानौ रविचन्द्रमसौ स्मृतौ भूसूनुर्नायको ज्ञेयो बुधः सूनूः प्रकीर्तितः) मानिएको छ । शनिलाई सेवक ग्रहको रूपमा चिनिन्छ । यसरी राजा (सूर्यचन्द्र), राजकुमार (बुध), सेनापति (मंगल), सचिव (गुरुशुक्र) र सेवक (शनि) ग्रहका परस्पर शुभ सम्बन्धबाट राजयोग उत्पन्न हुन सक्ने कुरा पराशरीय होराशास्त्रमा पाइन्छ ।

३.३ लगनकुण्डलीमा राजयोगकारक ग्रहको पहिचान

पराशरीय होराशास्त्रमा जन्मलगोदयका आधारमा कुण्डलीका राजयोगकारक ग्रहको पहिचान गर्न सकिने सूत्र बताइएको पाइन्छ । मेषादि द्वादश राशिको लगनोदयका आधारमा कुण्डलीमा शुभयोगकारक

ग्रह छुट्याउन सकिन्छ । मध्यपाराशरीका सातौं अध्यायमा राजयोगकारक ग्रहको पहिचान (पराशर : २०६०, पृ.१००-१०७) गरिएको छ ।

४.३.१ मेष लग्न

मेष लग्नमा जन्मिने जातकका लागि सूर्य र चन्द्रमा शुभ फलदायी राजयोगकारक ग्रह मानिन्छन् । लग्नेश मङ्गल अष्टमेश भएतापनि शुभयोगकारक नै हुन्छ । र नवमेश गुरु र दशमेश पनि पराधीन र पापफलदायी हुनाले अशुभ योगकारक हुन्छन् । शुक्र मारकेश र बुध पाप फलदायी हुन्छ । त्यसैले मेष लग्नमा सुखेस चन्द्रमा र पञ्चमेश सूर्य राजयोगकारक बन्छन् ।

४.३.२ वृष लग्न

वृष लग्नमा जन्मिने जातकलाई सूर्य र शनि राजयोगकारक हुन्छन् । लग्नेश शुक्र षष्ठेश पापफलदायी हुन्छ । अष्टमेश गुरु एकादशेश पापफलदायी हुन्छ । मङ्गल मारकेश हुन्छ । चन्द्रमा पाप फलदायी र बुध पञ्चमेश भएकाले मिश्रित फल दिने हुन्छ । त्यसैले केन्द्रेश सूर्य र केन्द्रात्रिकोणेश शनि शुभ राजयोगकारक हुन्छ ।

४.३.३ मिथुन लग्न

मिथुन लग्नमा जन्मिने जातकलाई उत्तम राजयोगकारक ग्रह बुध हुन्छ । पञ्चमेश शुक्र व्ययेश पनि भएकाले पराधीन योगकारक हुन्छ । सूर्य र मङ्गल पापफलदायी हुन्छन् । द्वितीयेश चन्द्रमा मारक हुँदैन । शनि र गुरुले पापफलदायी योग बनाउँछन् । त्यसैले लग्नेश सुखेस र पञ्चमेश बुध र शुक्र शुभ राजयोग कारक ग्रह मानिन्छन् ।

४.३.४ कर्कट लग्न

कर्कट लग्नमा जन्मिने जातकलाई लग्नेश चन्द्रमा र पञ्चमेश दशमेश मङ्गल सर्वोत्तम राजयोगकारक ग्रह मानिन्छन् । शनि र सूर्य मारक हुन्छन् भने शुक्र र बुध पाप फलदायक र बृहस्पति मिश्रित योगकारक हुन्छ । कर्कट लग्नमा एउटै मंगल प्रबल राजयोगकारक ग्रह हुन्छ ।

४.३.५ सिंह लग्न

सिंह लग्नमा जन्मिने जातकका लागि लग्नेश सूर्य र चतुर्थेश र नवमेश मंगल राजयोगकारक शुभग्रह मानिन्छन् । शनि र बुध प्रबल पाप फलदायी मारकेश हुन्छन् भने शुक्र र बृहस्पतिले राजयोग निर्माण गर्न सक्दैनन् । शुक्र दशामे भएपनि पापफलदायी हुन्छ र बृहस्पति पञ्चमेश भएपनि पराधीन फलदायी हुनाले सामान्य योगकारक मात्र हुन्छ । त्यसैले केन्द्र त्रिकोणेश सूर्य र मङ्गल प्रबल राजयोगकारक बन्छन् ।

४.३.६ कन्यालग्न

कन्या लग्नोत्पन्न जातकलाई बुध र शुक्र शुभ राजयोगकारक ग्रह मानिन्छन् । मङ्गल, चन्द्रमा र शनि पाप फलदायक हुन्छन् । शुक्र भाग्येश भएकाले मारकेश बन्न सक्दैन तर बृहस्पति र मङ्गल मारक बन्ने सम्भावना रहन्छ । त्यसैले लग्नेश र दशमेश बुध तथा भाग्येश शुक्र राजयोगकारक हुन्छन् ।

४.३.७ तुला लग्न

तुला लग्नोत्पन्न जातकलाई शनि, बुध र चन्द्रमाको परस्पर सम्बन्धबाट राजयोग निर्माण हुन्छ । सूर्य र गुरु पाप फलदायी हुन्छन् भने मङ्गल मारकेश हुन्छ । लग्नेश शुक्र पराधीन अष्टमेश हुनाले मध्यम फलदायक हुन्छ । त्यसैले केन्द्र त्रिकोणेश शनि, चन्द्र र बुधको योगबाट राजयोग सम्भव हुन्छ ।

४.३.८ वृश्चिक लगन

वृश्चिक लगनमा बुध, शनि र मङ्गल पापफलदायक हुन्छन् । लग्नेश भएपनि मङ्गलमा पापफलदायी गुण हुन्छ । शुक्र मारक र व्ययकारक हुन्छ । द्वितीयेश गुरु पञ्चमेशत्व प्राप्त हुनाले शुभयोगकारक हुन्छ भने सूर्य र चन्द्रमा केन्द्र त्रिकोणेश भएकाले राजयोगकारक हुन्छन् ।

४.३.९ धनु लगन

धनु लगनोत्पन्न जातकलाई बृहस्पति र सूर्य राजयोगकारक र मङ्गल र बुध शुभयोगकारक हुन्छन् । शनि मारक हुन्छ । शुक्र पाप फलदायी हुन्छ । त्यसैले पञ्चमेश मङ्ग, लग्नेश र सुखेस बृहस्पति तथा धर्मेश र कर्मेश सूर्य बुधको परस्पर सम्बन्धबाट राजयोग बन्छ ।

४.३.१० मकर लगन

मकर लगनमा एकलो शुक्रदशमेश र पञ्चमेश भएर राजयोगकारक ग्रह हुन्छ । मङ्गल, बृहस्पति र चन्द्रमा पाप फलदायी हुन्छन् । नवमेश बुध शुक्रको योगमा शुभ फलदायी हुनसक्छ । शनि मारकेश हुने भएकाले लग्नेश अशुभ फलदायक हुन्छ ।

४.३.११ कुम्भलगन

कुम्भलगनमा पनि एकलो शुक्र राजयोगकारक हुन्छ । मङ्गल, बृहस्पति र चन्द्रमा पापफलदायक हुन्छन् । गुरु मारक पनि हुन्छ । बुध र शनिको योगले शुभफल दिन सक्षम हुन्छ । त्यसकारण शुक्र, शनि र बुध राजयोग निर्माणमा सक्षम हुन्छन् ।

४.३.१२ मीन लगन

मीन लगनोत्पन्न जातकलाई गुरु चन्द्रमा राजयोगकारक ग्रह हुन्छन् । शुक्र, सूर्य र शनि पाप फलदायी हुन्छन् । बुध र मङ्गल मरकत्व प्राप्त भए तापनि मङ्गल शुभयोगकारक हुन्छ ।

५. पराशरीय राजयोगको उपक्रम

पराशरीय होराशास्त्रमा केन्द्र र त्रिकोणलाई राजयोगकारक भाव मानिएको छ । केन्द्रमा कर्म (१०) स्थान र बन्धु (४) स्थान तथा त्रिकोणमा पञ्चम र नवम भाव शुभ फलदायी राजयोगकार भाव मानिएका छन् । केन्द्र त्रिकोणको परस्पर सम्बन्धबाट उत्पन्न हुने योग अशुभ भए पनि शुभ मानिएको छ :

चत्वारो राशयो भद्रा : केन्द्र कोण शुभावहाः ।

तेषांयोगेन यो भावो ह्यशुभोऽपि शुभो भवेत् । (मध्यपाराशरी १-१२) ।

केन्द्र र त्रिकोणको विशिष्टतालाई मध्यपाराशरीमा यसरी उल्लेख गरिएको छ :

लक्ष्मीस्थानं त्रिकोणं स्याद् विष्णुस्थानं तु केन्द्रकम् ।

तेषां संयोगमात्रेण चक्रवर्ती नरो भवेत् ॥

अर्थात् कुण्डलीका त्रिकोण लक्ष्मीस्थान र केन्द्र विष्णुस्थान हुन् । ती विष्णुस्थान र लक्ष्मीस्थानको भाव भावेशका विविध सम्बन्धबाट मानिस चक्रवर्ती (संसार प्रसिद्ध व्यक्ति) बन्न सक्छ । यसरी पराशरीय राजयोगको उपक्रम केन्द्र त्रिकोणको सम्बन्धबाट हुने प्रस्ताव गरिएको छ । ती राजयोगलाई निम्न बुँदामा उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- कर्मेश लगनमा र लग्नेश कर्ममा तथा धर्मेश कर्ममा र कर्मेश धर्ममा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध राखेर बस्छन् भने विख्यात र विजयी हुने राजयोग हुन्छ ।

लग्नकर्माधि नेतारावन्योन्याश्रयसांस्थितौ ।

राजयोगाविति प्रोक्तं विख्यातो विजयी भवेत् ॥

कर्मधर्माधि नेतारावन्योन्याश्रय संस्थितौ ।

राजयोगाविति प्रोक्तं विख्यातो विजयी भवेत् । (लघुपाराशरी - मिश्रकाध्याय ५/६)

यो राजयोगको विशिष्ट सूत्र हो । ज्योतिष जगत्मा यो राजयोग निकै प्रसिद्धि प्राप्त छ । यसले राजयोगका निम्न चार अवस्थालाई देखाउँछ । क) लग्नेश दशमस्थानमा ख) दशमेश लग्नमा ग) नवमेश दशम भावमा घ) दशमेश नवम भावमा ।

- नवमेश पञ्चमस्थानमा र पञ्चमेश नवम् भावमा रहेका छन् र दुवै परस्पर दृष्टि दिन्छन् भने त्यो जातक बहुराज्यभागी हुन्छ (तप : स्थानाधिपो मन्त्रे मन्त्रनाथे ऽथवा गुरौ । उभावन्योन्य सन्दृष्टौ जातश्चेद्बहुराज्यभाक्) । यहाँ बहुराज्यभाव भन्नाले धेरै समयसम्म राज्यको सुखयोग प्राप्त गर्ने वा ठूलो पद प्राप्त गर्न सक्छ भन्ने बुझिन्छ ।

- पञ्चमेश र नवमेश कुण्डलीमा जुनसुकैभावमा समसप्तक (एउटा देखि अर्को सप्तम स्थानमा) भएर बसेका छन् त्यो बालक राज्यको सुख, पद र प्रतिष्ठा प्राप्त गर्ने हुन्छ ।

- सुखेस दशमस्थानमा र दशमेश चतुर्थस्थानमा छन् र तिनलाई पञ्चमेश वा नवमेशले द्रेच्छन् भने त्यो जातकले राज्यको विशिष्ट पद प्राप्त गर्छ ।

वाहनेशो तथा माने मानेशे वाहने गते ।

बुद्धिधर्माधिपाभ्यान्तु दृष्टौ चेद्बहुराज्यभाक् ॥

- राजवंशोत्पन्न जातकका कुण्डलीमा पञ्चमेश, दशमेश, चतुर्थेश लग्नेश धर्माधिपतिका साथ कुनै पनि भावमा शुभयोगकारक भएर बसेका छन् भने त्यस्तो बालक सैन्यसामग्रीले युक्त भई देशदेशान्तरमा यश र कीर्ति फैलाउन सक्ने हुन्छ ।

मन्त्रेश कर्मेशसुखेसलग्नाथास्तथा धर्मपसंयुताश्चेत् ।

नृपोद्भवश्चेद् बहुवारणस्वै : स्वतेजसा व्याप्तदिगन्तरालम् ॥

(मध्यपाराशरी - १-२०) ।

- चतुर्थेश, दशमेश र पञ्चमेश शुभस्थानमा युक्त छन् र तिनलाई नवमेशको दृष्टि परेको छ भने त्यस्तो जातकले राज्यको विशिष्ट पद भोग गर्न पाउँछ (सुख कर्माधिपौ चैव मन्त्रनाथेन संयुतौ, धर्मनाथेन सन्दृष्टौ जातश्चेद्बहुराज्यभाक् ॥ (११-२१) ।

- पञ्चमेश, नवमेश र लग्नेश संयुक्त रूपमा लग्न, चतुर्थ या दशम भावमा बसे भने त्यस्तोजातक राज्यबाट अभिषिक्त भएर राजपद प्राप्त गर्दछ । अर्थात् त्यस्तो जातक निर्वाचित, मनोनित वा राज्याधिकार प्राप्त व्यक्तिबाट राज्यको सपथ खाएर राजपद प्राप्त गर्दछ (सुतेश्वरो भर्मपंसम्युत चेद् लग्नेश्वरेणाधि युतो विलग्ने । सुखेऽथवा मानगृहे ऽथवा स्मायाद्राज्यमिषिक्तो यदि राजवंश्य । मध्यपाराशरी १-२२) ।

४.१ राजवंशोत्पन्न राजयोगको विश्लेषण

राजकुलमा जन्मिएर राज्यको पद प्राप्त गर्ने विशेष योग राजवंशोत्पन्न राजयोग हो । यस्ता व्यक्ति जन्मसिद्ध राजा हुन पाउँछन् तर ज्योतिषशास्त्रमा 'ग्रहा : राज्यं प्रयच्छन्ति ग्रहा : राज्यं हरन्ति च' भन्ने

भनाइ पनि प्रसिद्ध छ । अतः राजयोग नभएका जातकको राज्यहरण हुने सम्भावना पनि देखिन्छ । यहाँ नेपालका राजा वीरेन्द्र र भुटानका राजा जिङ्मेसिङ्गे वाङ्चुकको कुण्डलीको विश्लेषण गरिएको छ ।

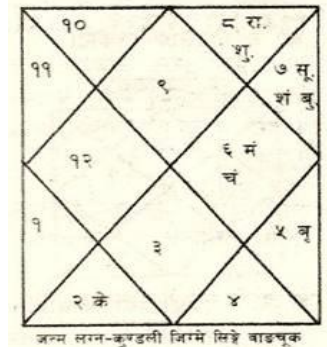
क) राजा जिङ्गे सिङ्गे वाङ्चुक (भुटान)

विश्लेष्य कुण्डली वि. सं. २०१२ साल कार्तिक २५ गते शुक्रवारका दिन बिहान ९/४४ बजे भुटानको राजधानी थिम्पु दरबारमा जन्मिएका भूटानी राजा जिङ्गे सिङ्गे वाङ्चुकको हो । भूटानी राजदरबारको अतिविश्वस्त सूत्रबाट प्राप्त हुन आएको (रेग्मी : २०५६, जेष्ठ २९) भूटानी राजाको जन्मनाम 'ष' अक्षरबाट हस्ता नक्षत्र, कन्या राशि र धनु लग्न रहन गएको देखिन्छ । प्रस्तुत कुण्डलीमा केन्द्र त्रिकोणको सम्बन्धबाट बन्ने राजयोगको विश्लेषण गर्न सकिन्छ :

- यस कुण्डलीमा लग्नेश बृहस्पति नवम भाव र पञ्चमेश मङ्गल दशमभावमा बसेर केन्द्र त्रिकोणको परस्पर सम्बन्धबाट राजयोग निर्माण गरेका छन् ।

- लग्नेशको दृष्टि सम्बन्ध लग्नमा र पञ्चमभावमा पूर्ण रूपमा रहेको छ भने पञ्चमेश मङ्गलले पनि लग्न, चतुर्थ र पञ्चमभावमा पूर्णादृष्टि राखेर राजयोग निर्माण गरेको देखिन्छ ।

- धर्मेश सूर्य र दशमेश बुध दुवै संयुक्त रूपमा रहेर पञ्चम भावमा दृष्टि सम्बन्ध राख्नाले राजयोग बनेको देखिन्छ ।

यसरी राजाजिङ्गेका कुण्डलीमा लग्नेश सुखेश बृहस्पति तथा पञ्चमेश मङ्गल र दशमेश बुधको परस्पर सम्बन्धबाट राजयोग बनेको देखिन्छ । यसको शास्त्रप्रमाण वचन यस्तो रहेको छ :

सुतेश्वर धर्मपसंयुतश्चेल्लम्नेश्वराणाऽपि युतो विलग्ने

सुखेऽथवा मानगृहेऽथवा स्याद्राज्यार्भिषिक्तो यदि राजवंश्य ॥

(मध्यपराशरी १/२०)

४.२ विशिष्ट पदप्राप्त राजयोग

केन्द्र त्रिकोणेशको सम्बन्धबाट जातकले राज्यको विशिष्ट पद प्राप्त गर्न सक्छ । प्रधानमन्त्री, मन्त्री, सभासद, सांसद, न्यायधीश, सचिव, शाखा अधिकृत लगायतका अन्यपदहरू राज्यका विशिष्ट पद हुन् । त्यस्ता पद प्राप्त गर्नलाई ग्रहले दिने राज्यधिकार योग पनि एक प्रकारको विशिष्ट राजयोग हो । यहाँ पूर्व प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराई र लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको कुण्डली विश्लेषण गरी विशिष्ट राजयोगको पहिचान गरिएको छ ।

क) भूतपूर्व प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराई

वि.सं. १९८१ पुस ९ गते रात्रीगत बटिका २४/२३ मा जन्मिएका भट्टराईको जन्म नाम विशाखा नक्षत्रको दोस्रो पाउ 'तु' बाट तुलप्रसाद भट्टराई (रेग्मी : २०५५ : पृ.१) रहेको पाइन्छ । भट्टराई स्वयम्ले आफ्नो आत्मकथा मेरो म मा मेरो जन्म संवत् १९८१ साल पौषकृष्ण द्वादशीका दिन बिहान ३ बजे काशी पञ्चगङ्गा घाटको एक दक्षिणी ब्रह्मणको घरमा भएको हो भनी उल्लेख गरेबाट पनि उनको जन्म तिथि निश्चित देखिन्छ ।

- प्रस्तुत कुण्डलीमा सुखेस, पञ्चमेश र दशमेशको योग लग्नमा रहेको देखिन्छ । शनि केन्द्र त्रिकोणेश भएर उच्च राशिमा कर्मेशका साथ बसेकाले विशिष्ट राजयोग निर्माण भएको छ ।

- नवमेश बुधलाई पञ्चमेश उच्च शनिले पूर्णदृष्टि दिएर राजयोगकारक बन्न प्रेरित गरेको छ ।

- नवमेश बुधले नवम स्थानमा पूर्णदृष्टि दिएको छ, भने बुधसँग सूर्य र बृहस्पतिको स्थान सम्बन्ध रही

भाग्यस्थानमा पूर्णदृष्टि दिएको देखिन्छ ।

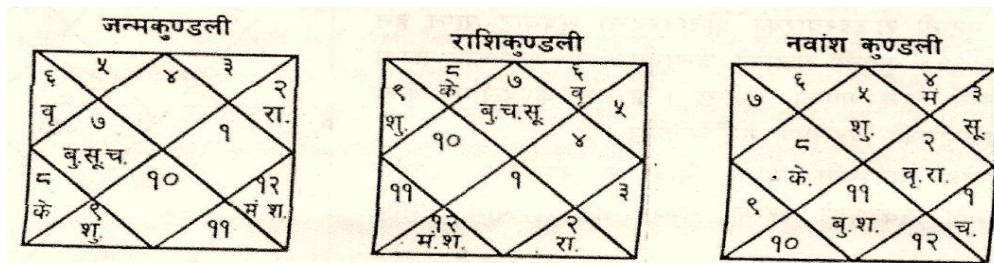
- राहु केन्द्रवली र पञ्चमेश शनिको पूर्ण दृष्टिले राज्याधिकार प्राप्त राजयोगकारक बनेको देखिन्छ ।

यसरी भट्टराईको कुण्डलीमा शनि, चन्द्रमा, बुध र राहु उत्तरोत्तर प्रबल राजयोगकारक बनेर विशिष्ट पदप्राप्त गराएका छन् । पञ्चमेश र नवमेशको परस्पर दृष्टि सम्बन्धको शास्त्रीय प्रमाण यस प्रकार छ - बुद्धि धर्माधिपाभ्यान्तु दृष्टौ चेद्बहुराज्यभाक् ॥

ख) लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा

देवकोटाको जन्ममिति, न्वारानको नामकरण र चिना टिप्पणीका बारेमा छिटपुट सूचना पाइन्छन् । चूडामणि बन्धुले 'देवकोटा' नामक कृतिमा 'मेरो जन्म हुँदा महोत्सव थियो' शीर्षकमा देवकोटाको जन्म महोत्सवको वर्णन गरेका छन् । जसअनुसार वि. सं. १९६६ सालको कार्तिक २६ गते शुक्रवार लक्ष्मीपूजाका दिन काठमाडौंको डिल्लीबजार धोबीधारामा पण्डित तिलमाधव देवकोटाको घरमा राति ९ : ४५ बजे उनका साहिला छोराको जन्म भयो । नक्षत्र अनुसार न्वारानको नाम विशाखा नक्षत्रको ति अक्षरबाट तीर्थमाधव देवकोटा जुरेको थियो । सोही समय र नक्षत्रको आधारमा देवकोटाको कुण्डली तयार गरिएको (ढकाल, २०७२ : पृ. ६९) छ । उक्त कुण्डलीका आधारमा यहाँ राजयोगको विश्लेषण गरिएको छ ।

- देवकोटाको कुण्डलीमा केन्द्र त्रिकोणेशको सम्बन्धबाट विशिष्ट राजयोग सिर्जना भएको छ । लग्नेश चन्द्रमा सुखस्थानमा बसी राज्यभावलाई पूर्ण दृष्टि दिएर राजयोग निर्माण गरेको छ ।

- पञ्चमेश र दशमेश मङ्गल नमवभावमा बृहस्पतिको राशिमा बसेर नवमेशलाई पूर्ण दृष्टि दिएको छ र विशिष्ट राजयोग निर्माण गरेको छ ।

- नवमेश गुरु र पञ्चमेश मङ्गलको समसप्तक योगले परस्पर दृष्टि सम्बन्ध कायम गरेका छन् र राजयोग निर्माण गरेका हुन्छ ।

यसरी देवकोटाको कुण्डलीमा मङ्गल र बृहस्पति प्रबल राजयोगकारक भएर मन्त्रीपद प्रदान गर्न सक्षम देखिन्छन् । यसको शास्त्रीय प्रमाण यस्तो छ :

तपस्थानाधिपो मन्त्रे मन्त्रनाये ऽथवा गुरौ ।

उभावन्योन्य सन्दृष्टौ जातश्चेद्बहुराज्यभाक् ॥

५. निष्कर्ष

महर्षि पराशरका होराशास्त्र सम्बद्ध प्रमुख ग्रन्थ मुख्य तीनवटा रहेका छन् । बृहत्पाराशर होराशास्त्र, मध्यपाराशरी र लघुपाराशरीमा विभिन्न योगहरूका प्रमाण पाइन्छन् । भाव र भावेश अनुसारका योग तथा दशाफलको वर्णन पाराशरीय होरामा पाइन्छ । राजयोगका विशिष्ट प्रमाणहरू पनि पाइन्छन् । पाराशरीय राजयोग राजपदप्राप्त जातकका कुण्डलीमा पनि घटित भएको पाइन्छ । केन्द्र त्रिकोणको सम्बन्धबाट राजयोगको फलितादेश गर्न सकिने प्रमाण पाराशरीय होरामा रहेको देखिन्छ ।

पाराशरीय मतअनुसार राजयोगका लागि केन्द्र र त्रिकोणको परस्पर सम्बन्ध अति महत्वपूर्ण मानिन्छ । केन्द्रलाई विष्णुस्थान र त्रिकोणलाई लक्ष्मीस्थान भनिएको छ । तिनै (विष्णु) केन्द्र र लक्ष्मी (त्रिकोणको परस्पर सम्बन्धबाट मानिसले जीवनमा सुख, भोग, ऐश्वर्य, राज्य, पद र प्रतिष्ठा प्राप्त गर्न सक्छ भन्ने धारणा पाराशरीय होरामा पाइन्छ । केन्द्र त्रिकोणको भावसम्बन्ध, दृष्टि सम्बन्ध, युति सम्बन्ध र क्षेत्र सम्बन्धबाट मात्र पनि जातक प्रसिद्धी प्राप्त गर्न सक्छ भन्ने मान्यता पाराशरीय होरामा पाइन्छ । राजयोगको विश्लेषण गर्दा केन्द्र र त्रिकोणका राशि, राज्याधिपति र तिनको उपयुक्त सम्बन्ध नै महत्वपूर्ण मानिन्छ ।

पाराशरीय मतलाई संक्षेपमा नियाल्दा लग्नेश र कर्मेशको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध भएमा राजयोग हुन्छ भन्ने बुझिन्छ । धर्मेश र लग्नेशको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध भएमा पनि प्रसिद्ध राजयोग हुन्छ । पञ्चमेश र धर्मेशको समसप्तक सम्बन्धबाट पनि जातकको राजयोग प्राप्त गर्दछ । सुखेश र नवमेशको परस्पर सम्बन्धमा नवमेशले दृष्टि दिएमा पनि राजयोग हुन्छ । लग्नेश, सुखेश, पञ्चमेश र दशमेशसँग नवमेशको कुनै न कुनै किसिमको सम्बन्धले पनि जातकले राजयोग प्राप्त गर्न सक्छ । यहाँ प्रस्तुत गरिएका विभिन्न उदाहरणले पनि यही कुरालाई पुष्टि गरेका छन् । अतः पाराशरीय राजयोग सत्य सावित हुन आउँछ ।

सान्दर्भिक

आचार्य, बराहमिहिर (ई.सं.२००३), *बृहत्संहिता*, (व्या.अच्युतानन्द भा), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

आचार्य, बराहमिहिर (ई.सं.१९६६), *बृहत्जातकम्*, नयाँ दिल्ली, पुन.सं.), मोतिलाल बनारसी दास ।

खेमका, राधेश्याम र अन्य : (ई.सं.२०१४), महर्षि पराशर और उनका होराशास्त्र (सम्पा.) : *कल्याण*

ज्योतिषतत्त्वाङ्क, (वर्ष ८८, अङ्क-१) पृ.६९ गोरखपुर : गीता प्रेस ।

भा, सीताराम (इं.सं.१९८९) *भूमिका*, लघुपाराशरी उडुदायप्रदीप, वाराणसी, मास्टर खेलाडीलाल

संकटाप्रसाद, संस्कृत पुस्तकालय ।

ढकाल अम्बरराज (२०७२) *देवकोटाको कुण्डलीमा उनको जीवन चरित्र*, लक्ष्मी सडकका कविता,

धरान, लक्ष्मी वाचनालय ।

नेपाल, मङ्गलकुमार, (२०५५) *आर्य जगतका महाविभूतिहरू*, काठमाडौं, ने.रा.प्र.प्र. ।

बराल लक्ष्मीप्रसाद (२०६६), पाराशरीय मारक सिद्धान्त : एक अध्ययन, *ज्योतिषवाणी* (वर्ष : ३, अङ्क : २) काठमाडौं : दक्षिण एसियाली ज्योतिष महासंघ ।

बन्धु चूडामणि (२०५८), *देवकोटा*, (ते.सं.) ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

भट्टराई कृष्णप्रसाद (२०६७), *मेरो म*, ललितपुर : सन्तनेता कृष्णप्रसाद भट्टराई प्रतिष्ठान ।

महर्षि पराशर (ई.सं.२०१०), *लघु पराशरी* व्या.सुरेशचन्द्र मिश्र, नई दिल्ली : रञ्जन पब्लिकेशन ।

महर्षि पराशर (२०११) *मध्यपाराशरीसंहिता 'लघुपाराशरी' उडुदायप्रदीप* व्याख्याकार : सीताराम भा, वाराणसी

: मास्टर खेलाडीलाल संकटाप्रसाद संस्कृत पुस्तकालय ।

महर्षि पराशर (२०६०), *लघुपाराशरी मध्यपाराशरी च*, व्याख्याकार कमलाकान्त शुक्ल, वाराणसी : सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय ।

रेग्मी, बलराम उपाध्याय (२०५६), श्री ५ महाराजाधिराजको स्वास्थ्य, *ज्योतिष भविष्यवाणी*, साप्ताहिक, (वर्ष : १, अङ्क : २४), असार १ गते, विराटनगर : (सम्पा) बलराम उपाध्याय रेग्मी ।

.....(२०५६), भूटानी समस्या सुल्किने संभावना, *ज्योतिष भविष्यवाणी*, (वर्ष : १, अङ्क : २१), जेष्ठ २१ गते, विराटनगर : (सम्पा) बलराम उपाध्याय रेग्मी ।

शास्त्री, नेमिचन्द्र - (ई.सं.२०१२), *भारतीय ज्योतिष*, नयाँ दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ ।